

BİLİNÇ PROBLEMİ BAĞLAMINDA MUTLAK ZİHİNCİLİK

Ferhat ONUR*

ÖZ

Mutlak zihincilik bilincin neden var olduğu sorusunu "bilincin dışında bir şey var olmadığı" şeklinde bir cevap vererek savuştursa da evrensel bilincin nasıl tanımlanması gerektiği ve bireysel bilinçlerin evrensel bilinçten nasıl ayrışacağı gibi yeni sorularla yüzleşiyor. Mutlak zihinciliğin bir türü olarak düşünülebilecek simülasyon teorisi, evrenin arkasındaki zihnin doğası hakkında daha net bir görüş ortaya koyabildiği için bu sorularla muhatap olmuyor. Evren bir programcının zihninin ürünüdür ve bizler de onun/onların yarattığı bu sanal dünyanın içindeki karakterleriz. Ancak görünürdeki avantajına rağmen simülasyon teorisi sanal dünyadaki karakterlerin, yani bizlerin bilince nasıl sahip olabildiğimizi açıklayamıyor. Böylece bilinç problemi başka bir biçimde yeniden karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte, yapay bir bilinç oluşturmanın bir yolu bulunabilirse bir simülasyonda yaşıyor olduğumuz düşüncesinin daha ikna edici hale gelebileceği ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Simülasyon teorisi, bilinç problemi, mutlak zihincilik, evrensel bilinç

ABSOLUTE IDEALISM IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

Although absolute idealism evades the question of why consciousness exists by answering that "nothing exists outside of consciousness", it faces new questions such as how universal consciousness should be defined and how individual consciousnesses dissociate from universal consciousness. Simulation theory, which can be thought of as a type of absolute idealism, does not encounter these questions as it can provide a clearer view about the nature of the mind behind the universe. The universe is the product of the mind of a programmer and we are the characters in this virtual world that he/she/they create. However, despite its apparent advantage, simulation theory cannot explain how the characters in the virtual world, that is, us, can have consciousness. Thus, the problem of consciousness reappears in another form. With that being said, the idea that we are living in a simulation would seem more convincing if a way could be found to create an artificial consciousness.

Keywords: Simulation theory, problem of consciousness, absolute idealism, universal consciousness

* Dr. Öğretim Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Genel Sosyoloji ve Metodolojisi Bölümü, ferhatonur@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7052-2881

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2022 Bahar, sayı: 33, ss. 363-378

Makalenin geliş tarihi: 10.12.2021

Makalenin kabul tarihi: 21.03.2022

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2022, issue: 33, pp.: 363-378

Submission Date: 10 December 2021

Approval Date: 21 March 2022

ISSN 2618-5784

Giriş: Zihinciliğin Türleri ve Bilinç Problemi

Zihinci gelenek felsefenin en erken başlangıcından günümüze kadar uzanır. Felsefe tarihinde zihinci bir akımın var olmadığı hiçbir an olmamıştır: Her Russell ve Moore'a karşı bir Whitehead olduğu gibi, her Locke ve Hume'a karşı bir Berkeley ve her çağdaş felsefi doğalcıya karşı bir John Leslie ve bir T.L.S. Sprigge vardır¹.

Zihincilik (idealizm) felsefe tarihi boyunca karşımıza farklı şekillerde çıkabilmektedir. Dolayısıyla bilinç problemi bağlamında zihinciliğin hangi türünü ele alacağımızı görmek için bazı ayrımlar yapmamız gerekmektedir. En genel şekliyle zihinciliği iki kola ayırabiliriz: Epistemolojik zihincilik ve metafizik/ontolojik zihincilik². *Epistemolojik zihincilik*, dış dünyayı bilmenin zihin aracısız, zihinden bağımsız bir yolu olmadığı, gerçeklik hakkında edindiğimiz herhangi bir bilginin zihnin etkinliğine bağlı olduğu görüşüdür. Bu görüşün felsefe tarihindeki en büyük temsilcisi Immanuel Kant'tır (1724-1804). Kant, zihnin duyu verilerinin pasif bir alıcısı olmadığını, deneyimi organize eden aktif bir güç olduğunu ileri sürmüş, böylece zihnin bilginin oluşumundaki zorunlu rolüne dikkat çekmiştir. Kant'ın bu anlayışı *aşkınsal (transandantal) zihincilik* olarak bilinir. Bu türden bir zihinciliğin bilinç problemi ile bir ilgisi yoktur. Maddeciliğin antitezi olarak düşünülebilecek *ontolojik zihincilik* ise zihnin veya zihin benzeri bir şeylerin (akıl, tin, vs.) gerçekliği temellediği veya onun kurucu unsuru olduğu görüşüdür. Bu görüş, zihne biçtiğimiz rolün niteliğine göre çeşitlere ayrılabilir. Birincisi, evrenin zihinden çıktığını, zihnin fiziksel evreni vücuda getiren şey olduğunu söyleyebiliriz. *Mutlak zihincilik* olarak adlandırılabilen bu anlayış, indirgemenin maddecilerin ileri sürdüğü gibi zihinden maddeye doğru değil, maddeden zihne doğru yapılması gerektiğini bildirir. İkincisi, zihnin maddeye içkin olduğunu, maddenin doğası itibarıyla zihinsel bir yönünün veya özelliklerinin olduğunu ileri sürebiliriz. *Panpsişizm* adı verilen bu anlayışa göre, canlı-cansız tüm varlıklar bir bakıma zihne sahiptir. Başka bir deyişle, zihinsellik, başka bir şey aracılığıyla açıklanamayacağı ve başka bir şeye indirgenemeyeceği anlamında temeldir ve somut gerçekliğin her yönünün bir şekilde veya bir ölçüde zihinselliği içermesi anlamında her

¹ Jeremy Dunham, Ian H. Grant ve Sean Watson, *Idealism: The History of a Philosophy*, New York: Routledge, 2014, s.1.

² Paul Guyer ve Rolf-Peter Horstmann, "Idealism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition), der., Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/idealism/> (erişim 04.11.2021).

yerdedir³. Eğer mutlak zihinciliğe *güçlü zihincilik* diyecek olursak panpsişizme de *zayıf zihincilik* diyebiliriz.

David Chalmers'ın "zor problem" adıyla üne kavuşturduğu bilinç problemi bilincin beyinden neden ve nasıl çıktığı problemdir⁴. Bilinç burada herhangi bir organizmanın deneyimleyebilmesine imkân tanıyan bir fenomen olarak anlaşılmaktadır. Buna göre, Thomas Nagel'in deyişiyle "bir organizmanın bilinçli deneyime sahip olması demek, temelde, o organizma olmak gibi bir şeyin var olması demektir."⁵ Bir varlığa bilinç atfettiğimizde o varlığın belli şekillerde hissetmesini sağlayan deneyimlere sahip olduğunu ifade etmiş oluyoruz. Chalmers, Nagel ve başka birçok filozof için beyin olayları gibi fiziksel süreçlerin bilinçli deneyimleri üretiyor olması, neden ve nasıl ürettiğine ilişkin herhangi bir teorik kavrayışa sahip olmadığımızdan ötürü anlaşılması oldukça zor bir problem meydana getirir. Eğer beyni bilgisayar gibi enformasyon işleyici bir sistem olarak görürsek enformasyon işleme etkinliğine neden bilinçli hallerin eşlik ettiğini açıklamakta, enformasyon işleyen diğer cihazların benzeri deneyimler ortaya çıkarmamasından dolayı güçlük çektiğimizi fark ederiz. O halde beyin hücreleri veya onların düzenlenişi, birbirine bağlanması ile ilgili özel bir şeyler mi vardır? Varsa nedir? Beyin bilimleri bu soruya cevap bulmaya çalışıyor. Diğer taraftan yapay zekâ çalışmaları da gittikçe karmaşıklaşan programların önünde sonunda farkındalığa, öznel deneyimlere sahip makineleri ortaya çıkaracağını umuyor. Elbette bilincin beyinle olan ilişkisini ve doğadaki yerini kavramsallaştırmaya çalışan felsefi teorilerimiz de var. Her ne kadar zihinciliğin günümüzde daha popüler olan türü panpsişizm olsa da bu çalışmada söz konusu felsefi teorilerden mutlak zihinciliği ele alacağız⁶. Çağdaş mutlak zihinci Bernardo Kastrup'un görüşleri çerçevesinde mutlak zihinciliğin iddiasını açıklığa kavuşturacak, en iyi biçiminin bir bilgisayar programında yaşıyor olabileceğimiz teziyle karakterize olan *simülasyon teorisi* olduğunu ileri sürecek ve bilinç problemi karşısında iyi bir sınav verip veremediğini değerlendireceğiz.

³ William Seager, "Panpsychism", *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*, der., Brian McLaughlin, Ansgar Beckermann ve Swen Walter, New York: Oxford University Press, 2009, s.207.

⁴ David Chalmers, "Facing Up to the Problem of Consciousness", *Journal of Consciousness Studies*, 2/3 (1995).

⁵ Thomas Nagel, "What Is It Like to Be a Bat?", *The Philosophical Review*, 83/4 (1974), s.436.

⁶ Panpsişizmin giriş düzeyinde bir incelemesini daha önce yapmıştık. Bk. Ferhat Onur, "Bilinç Problemi ve Panpsişizm", *Metazihin: Yapay Zekâ ve Felsefe Dergisi*, 2/1 (2019).

Mutlak Zihincilik Nasıl Anlaşılmalı?

Giriş bölümünde mutlak zihinciliği ontolojik/metafizik zihinciliğin bir türü olarak kategorize etmiş ve somut gerçekliğin zihinden çıktığını, zihnin fiziksel evreni vücuda getiren şey olduğunu ileri süren bir anlayış olarak tanımlamıştık. Baştan belirtmek gerekir ki, yakınlığı olmakla birlikte, mutlak zihincilik ifadesini herhangi bir felsefi akımla (örneğin, Alman idealizmi, İngiliz idealizmi gibi) özdeşleştirecek şekilde veya yaptığımız tanımlamanın terimin gerçek anlamını yansıttığını iddia edercesine kullanmıyoruz. Terim başkaları tarafından bağlamına göre farklı anlamlarda kullanılıyor olabilir⁷. Ayrıca çoğu filozof mutlak zihincilik olarak adlandırdığımız yaklaşıma basitçe zihincilik demektedir. Fakat biz *zayıf zihincilik* olarak gördüğümüz panpsişizmi de ontolojik zihinciliğin bir türü olarak sınıflandırdığımızdan klasik zihinci tezi farklı bir isimle (mutlak/güçlü zihincilik) anmamız gerekmektedir. Örneğin, William Seager zihinciliği “bilincin gerçekliğin temel bir özelliği olduğu görüşü” olarak açıkladıktan hemen sonra şöyle söylüyor: “Zihincilik daha ileri giderek bilincin gerçekte var olan tek şey olduğunu ileri sürer.”⁸ Seager’ın birinci cümlesi daha çok panpsişizmi anlatırken ikinci cümlesi (bizim açımızdan) mutlak zihinciliği tanımlar. Okuyucunun burada isimlere takılması gerekmez. Bu iki görüşün birbirinden farklı olduğunun ayırdına varması yeterlidir. İki görüşü de ontolojik zihinciliğin bir türü olarak görmemizin sebebi, evrenin (veya evrenlerin) kuruluşunda bilince veya zihin benzeri niteliklere yer vermeleridir. Başka bir deyişle, iki görüş de bilincin/zihnin doğayı açıklamakta temel bir unsur olarak alınması gerektiğini ileri sürmektedirler. Aradaki fark, panpsişistlerin zihinsel ve fiziksel maddenin ortak kurucu öğeleri olarak bir arada düşünme çabalarına karşılık mutlak zihincilerin “zihinsel önceliği” tezini benimsemeleridir⁹. Buna göre, panpsişizm fizikselcilikle uyumlu olabilirken mutlak zihincilik ona taban tabana zıttır.

⁷ Örneğin, Sebastian Rödl, zihinciliğin “dünyanın, doğanın, deneyimin nesnesinin zihne dayandığı fikri olarak ifade edilebileceğini” söylüyor ve ekliyor: “Mutlak zihincilik bu fikrin en radikal, en adamakıllı ve yegâne sağlam reddidir.” Bk. Sebastian Rödl, *Self-Consciousness and Objectivity: An Introduction to Absolute Idealism*, Cambridge: Harvard University Press, 2018, s.15.

⁸ William Seager, “Idealism, Panpsychism, and Emergentism: The Radical Wing of Consciousness Studies”, *The Routledge Handbook of Consciousness*, der., Rocco J. Gennaro, New York: Routledge, 2018, s.66.

⁹ Tyron Goldschmidt ve Kenneth L. Pearce, “Introduction”, *Idealism: New Essays in Metaphysics*, der., Tyron Goldschmidt ve Kenneth L. Pearce, New York: Oxford University Press, 2017, s.ix.

Mutlak zihinciliğe göre bilinci nasıl anlamalıyız? Söylenmesi gereken ilk şey, bilincin tüm varlığı temelleyen (*grounding*) bir fenomen olduğudur. Bu görüşte evrenin ve insanın bilinçliliği daha temel ve nihai düzeyde var olan bir bilince dayanır ki, savunucuları bu bilinci bazen “evrensel bilinç” olarak adlandırır¹⁰¹¹¹². Kelimenin tam anlamıyla evren bilincin *içindedir*; yani iddia sadece evrenin bilinçli olduğu düşüncesiyle sınırlı değildir. Bu görüşte bilinç evrenin sebebidir. Evrensel bilinç, ontolojik açıdan ilkseldir, onun ötesinde veya ardında başka bir şey yoktur. Doğu gizemciliği ve Batı Yeni-Platonculuğundan esinlenen zihinci felsefelerin konuyla ilgili söylediklerini dikkate alacak olursak, bu bilinç, herhangi bir özne-nesne ikiliğinden uzak bir tekliktir ve birtakım meditasyon teknikleriyle veya özel zihinsel deneyimlerle doğasına erişilebilir niteliktedir. Söz konusu deneyimlerden geçenler tüm ikiliklerin aşıldığı bu ikici olmayan bilince (*non-dual consciousness*) eriştiklerinde kendi deneyimlerinin evrenin/tekliğin deneyimiyle bir ve sürekli olduğunun farkına vardıklarını bildirirler. Deneyim-deneyimleyen ayrımının kaybolduğu bu halde doğayla gerçek/organik bir bağ kurduklarından onlar artık eşyanın, nesnenin, evrenin bir gözleyicisi değil, onun bizatihi kendisi olurlar¹³. Fakat bu anlayışla ilgili bir problem çabucak göze çarpmaktadır: Şayet sözü edilen deneyimler iddia edildiği gibi ikici değilse, nasıl oluyor da kişi deneyimini tarif edebiliyor? Zira deneyimin tarif edilmesi veya raporlanması deneyiminin farkında olan öznenin deneyim anında hazır bulunmasını gerektirir. Buna göre, deneyim-deneyimleyen ikiliği tekliğin deneyiminde de yer alıyor olmalıdır. Aksi takdirde yaşanan bilinçli halin bir başkasına aktarılması veya o hal hakkında konuşulması mümkün olmazdı. Bu tür deneyimleri başka bir şekilde açıklamak da olasıdır. İkici olmayan deneyimi tıpkı beden dışı deneyimlerin olduğu gibi beynin yarattığı bir yanılsama olarak görebiliriz. Bu açıklamaya göre, kişinin edindiği deneyim hakiki olsa da deneyimi hakkında verdiği hüküm yanlıştır. Beyindeki belli birtakım elektriksel ve kimyasal değişkenler (sinirsel salınımların/beyin dalgalarının niteliği, dopamin seviyesi, vd.) kişiyi sıra dışı bir bilinçli hale

¹⁰ Bernardo Kastrup, “An Ontological Solution to the Mind-Body Problem”, *Philosophies*, 10/2 (2017).

¹¹ Bernardo Kastrup, “The Universe in Consciousness”, *Journal of Consciousness Studies*, 25/5-6 (2018).

¹² Miri Albahari, “Beyond Cosmopsychism and the Great I Am: How the World might be Grounded in Universal ‘Advaitic’ Consciousness”, der., William Seager, *The Routledge Handbook of Panpsychism*. London & New York: Routledge, 2019.

¹³ Rupert Spira, *The Transparency of Things: Contemplating the Nature of Experience*, Salisbury: Non-Duality Press, 2008.

sokmakta fakat kişi bu halde bulunuşunu hatalı bir şekilde metafizik bir gerçekliğin varlığına bağlamaktadır. Kişi neden böyle yapmaktadır? Çünkü beyin hikâye yaratmada uzmandır. Beynin yegâne amacı yaşanan bu sıra dışı deneyimi kişinin önceki genel hayat deneyimiyle uyumlu hale getirecek şekilde yorumlamak ve böylece organizmanın yeni duruma en kestirme yoldan adapte olmasını sağlamaktır. Bundan dolayı çeşitli dinlere mensup kişiler evrensel bilinçle birleşme deneyimlerini genellikle sahip oldukları dinlerin Tanrılarıyla veya teolojik prensipleriyle ilişkilendirmektedirler. Bir Yahudi mistiğin deneyimini “nirvanaya erme” olarak tanımladığına şahit olmadığımız gibi, bir Sufinin de deneyiminden “İsa ile yekvücut olma” biçiminde bahsetmesini beklemeyiz. Bilimsel açıdan daha makbul olan bu ikinci açıklamanın varlığı, ikici olmayan deneyimlerin evrensel bilincin delili olarak alınabilmesini güçleştirmektedir. Hakikati hedeflemeyen beyin verimlilik adına bizi çeşitli şekillerde kandırabiliyor oluşu, kişisel deneyimlerden metafizik gerçekliklere sıçrama fikrini şüpheye düşürmek için kâfidir.

368

Evrensel bilinci ikici olmayan bilinç görüşü temelinde açıklamanın dışında başka modern teorik girişimler de yok değildir. Örneğin, Bernardo Kastrup evrensel bilincin “bir nesne değil, fakat özneliğin bizatihi kendisi” olduğunu ileri sürer¹⁴. Ona göre, fizikteki alan (*field*) kavramını özneliğe tatbik ederek evrensel bilinci anlayabiliriz. Bilindiği gibi, doğanın nihai birimleri olarak görülen atom altı parçacıklar kuantum teorisinde sanıldığı kadar nihai değildirler, fakat onlar daha temel düzeyde yer alan kuantum alanlarının kendiliklerinden uyarılmaları sonucu ortaya çıkarlar. Nasıl ki bir foton varlığı için elektromanyetik alana ihtiyaç duyuyorsa deneyim de “zorunlu olarak potansiyel veya aktüel niteliklerden oluşan öznel bir alanı gerektirir”¹⁵. İşte evrensel bilinç, bu öznel alandır. Kastrup öznel alan düşüncesinin sadece bir benzetmeden ibaret olmadığını açıkça belirtir: “Burada formüle ettiğim zihincilik, soyut kavramsal bir nesne olmaktan ziyade, modern fiziğin gelişen matematiksel aygıtını kozmik bilince uygulamayı gerektirmektedir.”¹⁶ Buna göre, evrensel bilinç bir nesne olmadığı gibi *kavramsal bir nesne* de değildir. Evreni de içine alan somut öznel bir alan gerçekten de vardır. Fakat o, matematiksel denklemlerimizin tanımladığı fiziksel bir alan değil, tanımlamasını umut edebileceğimiz zihinsel bir alandır. Bu öznel, zihinsel alanın kendi kendine

¹⁴ Kastrup, “The Universe in Consciousness”, s.140.

¹⁵ Kastrup, “An Ontological Solution to the Mind-Body Problem”, s.3.

¹⁶ Kastrup, “The Universe in Consciousness”, s.140.

uyarılması sonucu çeşitli nitelikleriyle deneyimler ortaya çıkar. Bir dans dansçıdan, bir dalga sudan ayrı olmadığı gibi deneyim de evrensel bilinçten ayrı değildir: “Dalga hareket halindeki sudan başka bir şey değildir. Dans hareket halindeki dansçıdan başka bir şey değildir. Benzer şekilde, deneyim ‘hareket halindeki’ evrensel bilinçten başka bir şey değildir”¹⁷. Ne var ki, (şayet öyle bir şey varsa) deneyim kuantumları zihinsel uzayda uçuşan salt fenomenal içerikten ibaret olaylar değildirler. Bazı deneyimler bizler gibi dışa kapalı öznelardan tarafından yaşanmaktadır. O halde türlü zihinsel hallerde sahip bireysel öznel alanlar evrensel öznel alandan nasıl türeyeceklerdir? Kastrup bu soruyu psikiyatride “ayrık kimlik bozukluğu (*dissociative identity disorder*)” veya “çoklu kişilik bozukluğu (*multiple personality disorder*)” olarak bilinen zihinsel sağlık sorununu örnek vererek cevaplar. İddiaya göre, bu rahatsızlıktan muzdarip olan kişilerde farklı karakter özelliklerine sahip birden fazla şahsiyet ortaya çıkabilmektedir. *Alter* adı verilen bu şahsiyetler bireyin kontrolü için mücadele edebilmekte, dolayısıyla eş zamanlı bir şekilde bilinçli olabilmektedirler. Çoklu kişilik bozukluğunun bir realite olup olmadığı, daha doğrusu nasıl yorumlanması gerektiği tartışmalıdır. Fakat bir anlığına burada aktardığımız biçiminin sözkonusu rahatsızlığın uygun bir açıklaması olduğunu kabul edelim. Eğer öyleyse, Kastrup’a göre, evrensel bilincin yerel kişisel bilinçlere ayrışmasını, sağlam bir öznenin çoklu kişilik bozukluğu sebebiyle birden fazla özneye bölünmesi gibi düşünebiliriz: “*Kozmik bilinçteki ayrışma bağıl öznelerin oluşmasına sebep olan şeydir. Böylece her bir bağıl özne kozmik bilincin bir alteri olmaktadır ve her öznenin özel niteliksel alanı kozmik bilincin kendi kendine uyarılan alanının (medium) bir kesitine tekabül eder.*”¹⁸ Peki kozmik ayrışma hangi varlık düzeyinde gerçekleşmektedir? “...kozmetik ayrışma tam da bireysel yaşayan organizmalar düzeyinde gerçekleşmektedir. Her yaşayan organizma kozmik bilincin bir alteridir”¹⁹. İşte şimdi meselenin en can alıcı noktasına gelmiş bulunuyoruz. Evrensel bilinç metabolik canlılar düzeyinde alterlerine ayrışıyorsa, evrensel bilincin bir alteri olmayan cansız nesnelar ve doğanın geri kalanının varlığı nasıl açıklanacaktır? Maddi evren tam olarak nedir? Evrensel bilinçten nasıl doğmuştur? Kısa cevap şudur: *Doğa evrensel bilincin bir imgesidir*. Bu görüşte aslında fiziksel madde zihinsel bir tözden doğmamaktadır, fakat onun tarafından düşünölmekte, hayal edilmektedir: “Tüm alterler cansız evrenin gizlenmiş tarafını oluşturan düşünceler içinde, bir okyanusun adaları gibi

¹⁷ Kastrup, “An Ontological Solution to the Mind-Body Problem”, s.4.

¹⁸ Kastrup, “The Universe in Consciousness”, 142.

¹⁹ Kastrup, *age.*, s.146.

dalmıştır”²⁰. Evrenin bilincin içinde olduğu iddiasını hatırlayalım. Nasıl ki kendi bilincimizin içerikleri görüp dokunabileceğimiz fiziksel birer antite olarak değil de zihinsel olaylar şeklinde var oluyorsa evren de kozmik bilinç içinde aynı şekilde var olmaktadır. Kastrup’a göre, henüz ilk canlı organizma (alter) oluşmamışken evrensel bilincin fenomenal içerikleri sadece düşünceden (algıdan ayrı herhangi bir deneyim) ibaretti²¹. İlk alterin çoklu kişilik bozukluğu örneğindeki gibi benzer bir süreçle oluşması, fenomenal içerikleri, o alterin içinde olanlar ve dışında olanlar biçiminde ayırarak bir sınır çizdi ve çizilen bu yeni sınır algının ortaya çıkmasını sağladı: “...alteri çevreleyen düşünceler dışarıdan onun sınırını *uyardı*, bu da alterin içsel dinamikleri üzerine etkide bulundu. Algı dediğimiz şey işte bu etkidir”²². Buna göre, fizikselci görüşün aksine algı maddenin duyu organlarımızı uyarması sonucu oluşmaz, fakat öznenin dışındaki zihinsel deneyimsel dünyanın öznenin içindeki deneyimsel alanı etkilemesi, onunla karışması sonucu oluşur. Alterlerin, dolayısıyla algının ortaya çıkması demek, aynı zamanda evrensel bilincin kendi kendini ifşa etmesi, görünür kılması demektir. O halde duyu organlarımızla algıladığımız cansız dünya bizi çevreleyen deneyimsel alanın dışsal bir görünümüdür; tıpkı çevremizde gördüğümüz canlı organizmaların diğer alterlerin dışsal görünümü gibi olmaları gibi. Başka bir deyişle, bir alterin içsel deneyimlerinin dışsal görünümü veya ifşa edilen tarafı onun bedenine karşılık gelirken, evrensel bilincin içsel deneyimlerinin dışsal görünümü ise doğal olarak evrenin bütününe karşılık gelir. Kastrup’a göre, doğanın ifşa edilen tarafı ve gizlenmiş tarafı arasındaki bu bağıntı, beyin aktivitelerinin içsel deneyimlerle niçin örtüştüğünü de açıklar. Bunun sebebi içsel deneyimlerin bir alterin bakış açısından (örneğin beyin tarayıcıları ile bakıldığında) *öyle görünüyor* olmasıdır. Beyin aktivitesi olarak gördüğümüz şey, aslında belli bir fenomenal içeriğin (evrensel bilincin kendi kendine uyarılma örüntülerinden birinin) imajı veya temsilidir. Böylece tüm görünümüleriyle doğanın ifşa edilen tarafı, gizlenmiş tarafına, alterlerin deneyimleri evrensel bilincin deneyimlerine indirgenebilir.

Elbette mutlak zihinci anlayış içerisinde Kastrup’un tasavvur ettiğinin dışında başka teorik modeller oluşturmak da mümkündür. Fakat onun modeli zihinci yaklaşımın karşılaştığı ana problemi görebilmemiz açısından güzel bir örnek sunmaktadır. Kastrup’un görüşünün bazı spesifik içsel sorunlarla

²⁰ Kastrup, *age*, s.152.

²¹ Kastrup, *age*, s.147.

²² Kastrup, “An Ontological Solution to the Mind-Body Problem”, s.8.

karşılaşacağını görmek zor değildir. Örneğin, o bir yandan evrensel bilincin saf öznellik olduğunu ileri sürerken diğer yandan onu kuantum alanlarına benzetirken nesneleştirmektedir. Ne var ki, öznel alanın ne kavramsal ne de fiziksel olmaması, onun veremediği, saf öznelliğin nasıl *var* olabildiğine ilişkin bir açıklamayı gerekli kılmaktadır. İkincisi, bağıl öznelerin oluşumunu çoklu kişilik bozukluğuna benzer bir süreçle açıklama girişimi, dünyamızda hayli sıradan bir şekilde gerçekleşen bir olayı (öznelerin ortaya çıkışı) nadir karşılaşılan sıra dışı bir durumla gerekçelendirmeye çalıştığından inandırıcı gelmemektedir. Üçüncüsü, kozmik ayrışmanın canlı organizmalar düzeyinde gerçekleştiği fikri, fizikselcilerin ve çağdaş ikicilerin bilinçlenme için belli bir an belirleme düşüncelerinden çok da farklı değildir ve en az onlar kadar keyfi durmaktadır. Bu tip içsel sorunlar genel olarak mutlak zihinciliği tehdit eden ana probleminin yanında görece önemsizdir: *Mutlak zihincilik anti-gerçekçiliğe götürmekte, ona çökmektedir.* Kastrup ve diğerlerinin mutlak zihinci yaklaşımı tercih etmelerinin sebebi, bu yaklaşımda zor problemin ortadan kalkmasıdır. Evrenin sebebi bilinç olduğundan bilincin neden ve nasıl ortaya çıktığı sorusu geçersiz olmaktadır. Ancak bilinci evrenin sebebi kılmanın veya bilinçte temellemenin iki yolu vardır. Bilimin incelemeyi sürdürdüğü maddi, fiziksel bir evrenin deneyimden bağımsız bir şekilde var olduğunu, ontolojik açıdan fiziksel olmayan bir tözden/zeminden kelimenin tam anlamıyla türediğini, çıktığını veya yayıldığını söyleyebilirsiniz. Bu, mutlak zihinciliğin gerçekçi (realist) türüdür. Fakat mutlak zihinciler evrensel/kozmetik bilincin varlığı temellediğini söylerken bu gerçekçi bakış açısını yansıtmazlar. Çünkü bir taraftan bilincin maddeden çıktığı görüşünün olanaksızlığını savunup diğer taraftan maddenin bilinçten çıktığını ileri sürmek tutarlı bir yaklaşım olmazdı. Bundan dolayı onlar fiziksel alemin bilinçten türediğini, çıktığını veya yayıldığını ileri sürerken mecazi konuşmakta, dolayısıyla başka bir iddiayı dile getirmektedirler. Bu iddiaya göre, maddi evren ancak rüyalarımızda veya kurgusal hikâyelerimizde yarattığımız, zihnimizin ürünü olan dünyaların gerçek olduğu anlamda gerçektir. Başka bir deyişle, dünya bir zihnin deneyimi veya zihinsel bir antite olarak vardır. Bu, Berkeleyci tarzda bir anti-gerçekçiliktir. Bir farkla ki, Berkeleyci anti-gerçekçilik şüpheli epistemolojik endişeden hareket ederken mutlak zihinci anti-gerçekçilik bilinç problemine ilişkin metafizik bir tavır alışı sonucudur. Fakat nihayetinde ikisi de aynı kapıya çıkmaktadır. Berkeley'in iyi bilinen *immateryalizmine* göre, bilebileceğimiz tek şey zihnimizin içerikleri (dış dünyanın temsili ve düşüncelerimiz; yani idealarımız) olduğundan maddenin nesnel olarak var olduğunu söyleyecek bir kanıtı sahip değiliz. Bir şey ancak algılandığında

zihinsel temsillere yol açar ve ancak zihnimiz aracılığıyla temsil edilen şeylerin varlığından emin olabiliriz. O halde var olmak demek algılanmak/deneyimlenmek demektir:

...dünyanın görkemli çatısını oluşturan tüm o bedenler bir zihin olmadan varlıklarını sürdüremezler, ...varlıkları algılanmalarında veya bilinmelerindedir; ...dolayısıyla benim tarafından algılanmadıkları veya zihnimde veya yaratılmış başka bir ruhta var olmadıkları sürece ya hiçbir varoluşa sahip değillerdir ya da bir Sonsuz Ruhta var olurlar...²³

Buna göre, evren Tanrı (Sonsuz Ruh) tarafından sürekli bir şekilde deneyimlendiği için vardır. Maddi dünya, Tanrı'nın zihnindeki imajdan/temsilden başka bir şey değildir. Çağdaş mutlak zihinciler bu Berkeleyci tezi, Tanrı'nın yerine dönemin kültürel eğilimleri gereği evrensel/kozmetik bilinci geçirerek aynen muhafaza etmektedirler. Bu yaklaşımın günümüzdeki popüler başka bir versiyonu da evrenin bir *bilgisayar simülasyonu* olduğu tezidir ²⁴. Şimdi bu görüşü ele alacak ve mutlak zihinciliğin felsefi açıdan en makul ve savunulabilir türü olduğunu iddia edeceğiz.

Mutlak Zihinciliğin Bir Türü Olarak Simülasyon Teorisi

Simülasyon teorisi Kartezyen şüpheden beslenir. Descartes, ünlü zihin beden ayrımını yapmaya koyulduğunda kendi bedeni de dahil olmak üzere maddi dünyanın varlığından şüphe edebileceğini, çünkü örneğin bir rüyada olabileceğini ileri sürmüştü. Ne de olsa bir rüyada yaşıyor olma ihtimalimiz, gerçekliğin bir yanılsama olabileceği fikri, aksi kesin olarak ispatlanabilir bir iddia içermez. Benzeri şekilde sanal bir alemde, bir bilgisayar programında yaşıyor olma ihtimalini de bütünüyle dışlayamayız. Peki nedir bu ihtimal? *Are We Living in a Computer Simulation?* (Bir Bilgisayar Simülasyonunda mı Yaşıyoruz?) adlı iyi bilinen makalesinde Nick Bostrom bir bilgisayar simülasyonunda yaşıyor olma ihtimalimizin bizlerin de bir gün böylesi bilgisayar simülasyonları geliştirebilme ihtimaliyle doğru orantılı olduğunu ileri sürer. Başka bir deyişle "şu anda bir bilgisayar simülasyonunda yaşadığımızı düşünmüyorsak, kendi atalarının birçok simülasyonunu yapacak nesillere sahip olacağımıza inanmaya

²³ George Berkeley, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, der., Charles P. Krauth, Philadelphia: J. B. Lippincott, 1881[1710].

²⁴ Nick Bostrom, "Are You Living in a Computer Simulation". *Philosophical Quarterly*, 53/211 (2003).

hakkımız yoktur.²⁵ Gelecekte muazzam seviyede bilgisayar gücüne ve teknolojiye sahip olacağımız neredeyse garantidir. Garanti olmayan şey, sonraki nesillerin sahip oldukları bu güçle fiziksel olduğunu düşündüğümüz dünyaya benzer simülasyon dünyalar yaratıp yaratamayacağıdır. O halde her yönüyle fiziksel dünya gibi görünen sanal bir dünya yaratma ihtimalimiz nedir? Buna ilişkin temelde beş olasılıktan bahsedebiliriz²⁶. Birincisi, teknolojik olarak yeterli seviyeye gelmeden önce bir şekilde (örneğin, savaş, küresel ısınma, meteor çarpması, vs.) medeniyetimizin sonu gelebilir. İkincisi, etik gerekçelerle böyle bir dünyayı yaratmak istemeyebiliriz. Üçüncüsü, sanal dünyalar yaratma isteğimizi yitirebilir, artık bu konuyla ilgilenmeyebiliriz. Dördüncüsü, birtakım teknolojik engeller sanal bir dünya yaratmamıza engel olabilir. Beşincisi, sanal dünyaları gerçekten de yaratabiliriz. Buna göre buradaki seçenekleri ideal kabul ettiğimizde (ya da başka bir seçenek olmadığını varsayarsak) sanal dünya(lar) yaratma olasılığımız kabaca %20'dir diyebiliriz. Ancak sanal dünyalar yaratma olasılığımızın hatırı sayılır bir düzeyde olması gerçekten de sanal bir dünyada yaşadığımızı gösterir mi? Hayır. Ne var ki bu olasılık Kartezyen şüpheyi daha da derinleştirir. Zira sanal bir dünyada yaşıyor olabileceğimize ilişkin konuşmalarımız bu tip dünyalar yaratacak durumda olmadığımız zamanlardaki konuşmalarımıza göre daha rasyonel ve ikna edici olacaktır. Argümanın göstermeye çalıştığı şey de budur.

Simülasyon teorisi ciddiye alınması gereken bir teori gibi durmaktadır. Aynı zamanda bu mutlak zihinciliği de ciddiye almamızı gerektirmektedir. Nitekim simülasyon teorisini kolaylıkla mutlak zihinciliğin bir türü olarak düşünebiliriz. Bu görüşte doğa ne evrensel bilincin ne de Tanrı'nın zihninin bir imgesidir, fakat bir bilgisayar programcısının veya bilgisayar programcılarının imgesi, tasarımıdır. Kelimenin tam anlamıyla hayatlarımız birer ideadan ibarettir. Böyle düşünüldüğünde simülasyonculuğun diğer mutlak zihinci anlayışlara karşı önemli bir üstünlüğünün olduğunu görmek zor değildir. Evrenin gerisindeki bilinci şahıs olmayan evrensel bir bilinç olarak da görerseniz ilahi özelliklere sahip bir varlık olarak da düşünseniz onun doğasının ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği ile ilgili problemlerle yüzleşmek zorundasınız. Buna karşın bir simülasyon teorisini söz konusu zihnin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında oldukça iyi bir malumata sahip olacaktır. Nitekim o/onlar muhtemelen içinde yaşadığımızı benzer daha birçok simülasyon yaratmış bir

²⁵ Bostrom, *age.*, s.243.

²⁶ David K. Johnson, *Exploring Metaphysics*, Chantilly: The Great Courses, 2014, s.169.

programcı veya programcılardır. Bu programcı bir insan, bir makine veya başka bir yabancı forma sahip olabilir ama en nihayetinde kendi zihni olan bir antitedir. Bununla birlikte, fiziksel evrenin gerçek varlığının reddedilmesi olarak anlaşıldığında simülasyon teorisi de anti-gerçekçidir²⁷. Gerçek olan şey programlar ve onların arkasındaki zihin/zihinlerdir. Ancak simülasyonculuk söz konusu olduğunda gerçek olmamanın, bir yanılsama olmanın ne anlama geldiğine ilişkin diğer mutlak zihinci yaklaşımlara kıyasla daha iyi bir kavrayışa sahibiz gibi görünmektedir. Zira bunun somut bir örneğiyle bilgisayar oyunlarında karşılaşmaktayız. Buna göre, bir yanılsama olmak demek bilgisayar oyunlarında gerçek bir kişi tarafından yönetilmeyen bir karakter (npc=non-player character) olmakla aynı şeydir. Ancak arada önemli bir fark vardır: Oyunlardaki bu karakterler bilinçli değildir, bizler ise bilinçli varlıklarız. O halde birer kod parçası olarak bu simülasyonda nasıl oldu da bilinç sahibi olduk? Simülasyon teorisyenleri bu soruya cevap verebilirlerse zaten bilinç problemini de çözmüş olacaklardır. Simülasyon teorisi gibi insan zihninin bir bilgisayar programı olduğunu söyleyen tüm kompütasyonalist teoriler bu sorunun muhatabı olmak durumundadırlar. Bu noktada iki düşünme tarzı belirlemektedir. Birincisi, derin öğrenme, üçüncü dalga yapay zekâ sistemleri gibi yeni gelişmelerle birlikte gittikçe karmaşıklaşan programların bir süre sonra kendiliklerinden bilinçli hale geleceği kanaatidir. Beynin bilinci üretmesi oldukça karmaşık bir organizasyon meselesi ise aynı neticeye silikon temelli yapılar aracılığıyla da ulaşılması beklenir. Simülasyon teorisi söz konusu olduğunda bizlerin bu neticenin gerçekleşmiş hali olduğumuzu söyleyebiliriz. İkincisi ise beynin nöral konfigürasyonunun aynısını sanal ortamda yaratmaktır. Hatta tercihen bir bebek beyinini kopyalayarak çeşitli algoritmik tekniklerle bu beynin çevresiyle etkileşime girip deneyimler edinerek öğrenmesi sağlanabilir. Böylece programların insanları öz-bilinçlenmeye götüren zihinsel süreçlerin bir benzerinden geçmelerine, dolayısıyla mümkün olduğunca doğal/insansı bir bilinç elde edilmesine imkân tanınabilir. Ancak bu düşünme tarzlarının “bilinci üretmek için nöronlara ihtiyacımız yoktur” şeklindeki kanıtlanmamış bir ön

²⁷ Anti-gerçekçiliğin deneyimlerimizi gerçek dışı yapmadığını belirtmekte fayda var. Örneğin, Matrix gibi sanal bir dünyada yaşıyor olsaydık bile bu durum deneyimlerimizi daha az gerçekçi yapmazdı. Gerçek olmayan şeyler dünya ve içindekilerin fiziksel varlığıdır. Fiziksel olduğunu düşündüğümüz şeyler aslında birtakım algoritmalara dayanmaktadır ve bunlar da nihayetinde birinin/birilerinin zihinsel tasarımlarıdır. Benzeri bir yaklaşım için bk. David Chalmers, “The Matrix as Metaphysics”, *Science Fiction and Philosophy: From Time Travel to Superintelligence*, der., Susan Schneider, Malden: John Wiley & Sons, 2016.

kabule dayandığını unutmamak gerekir. Şayet bilincin ortaya çıkışı için nöral konfigürasyon elzem ise her iki şekliyle de kompütasyonalist proje başarısızlığa mahkum demektir.

Sonuç: Mutlak Zihincilik ve Bilinç

David Chalmers, son yazılarından birinde, lisansüstü yıllarında bilinç problemiyle ilgili olarak “kişinin bir maddeci olarak başladığı, sonra bir ikici olduğu, sonra bir panpsisist ve nihayetinde bir zihinci olduğunun” söylendiğini anımsar²⁸. Kişi en sonunda bir zihinci olur çünkü “bilincin ötesinde bir şey olduğunu düşünmek için herhangi bir neden olmadığını anlar.” Şayet her şey bilincin içindeyse, madde dediğimiz şey de bilincin aktivitesinin belli bir görünümüdür, yani kendi başına bir gerçekliği yoktur. Berkeleyci anti-gerçekçilik ve modern türevleri felsefi açıdan tutarlı olmakla birlikte, sezgilerimize oldukça aykırı, fantastik görüşlerdir. Tabi ki ileri sürülen görüşün sezgilere aykırı olması (*counterintuitive*) veya fantastik görünmesi, o görüşü reddetmemiz için yeterli değildir. Bu noktada sorulacak esas soru, Chalmers’ın aksine, mutlak zihinciliği ve bizi götürdüğü anti-gerçekçiliği, doğalcı ve gerçekçi bakış açısına tercih etmemizi gerektirecek yeterince güçlü sebeplerin olup olmadığıdır. Öyle ki, sezgilerimize aykırılığına ve fantastik görüntüsüne rağmen bu yaklaşıma bir şans verebilelim. Evrensel bilinç/Tanrı anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde mutlak zihincilik zor problemten kurtulmakla avantajlı bir yaklaşım olarak öne çıkıyorsa da bunu aynı ölçüde zor olan başka bir problemi ortaya çıkarmak pahasına yapmaktadır. Buna göre, bilinç problemi, evrensel bilinç problemine dönüşmektedir. Mutlak zihinciliğin hem canlı bilincinin evrensel bilinçten nasıl ayrıştığını ikna edici bir şekilde açıklaması hem de evrensel bilincin/Tanrı’nın varlığı için ayrı bir açıklama vermesi gerekmektedir. Buna karşın simülasyon teorisinde böyle bir açıklamaya gereksinim duyulmaz. Bu teoriye göre sanal dünyayı var eden şey, programcının bilinçli aktivitesidir. Ancak bu aktivite bize hipotetik evrensel bilinç/Tanrı aktivitesine kıyasla yabancı değildir. Zira halihazırda bilgisayar oyunları yoluyla sanal dünyalar yaratılmaktadır ve günün birinde tıpkı ünlü *Matrix* filminde olduğu gibi fiziksel dünyaya eşdeğer simülasyonlar yaratma olasılığımız da mevcut. Yeni tartışılmaya başlanan *metaverse* kavramı da insanlığın bu yolda gideceğinin bir

²⁸ David Chalmers, “Idealism and the Mind-Body Problem”, *The Routledge Handbook of Panpsychism*, der., William Seager, London & New York: Routledge, 2020, s.353.

BİLİNÇ PROBLEMİ BAĞLAMINDA MUTLAK ZİHİNCİLİK
Ferhat ONUR

işareti olarak alınabilir. Ancak simülasyon teorisinde de bilinç problemi başka bir kılıkta tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bu kez bilincin fiziksel beyinden neden ve nasıl çıktığını değil de sanal bir bilincin nasıl yaratılacağını öğrenmek istiyoruz. Bunun gerçekleştirilebilmesi için prensipte bir engel olup olmadığını bilmiyoruz ve eğer yoksa bir simülasyonda yaşıyor olmamız için herhangi bir neden yok gibi görünüyor.

KAYNAKÇA

- Albahari, M. (2019). "Beyond Cosmopsychism and the Great I Am: How the World might be Grounded in Universal 'Advaitic' Consciousness". Seager, W. (Ed.). *The Routledge Handbook of Panpsychism*. Routledge, London & New York, 119-30.
- Berkeley, G. (1881[1710]). *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. Krauth, C. P. (Ed.). J. B. Lippincott, Philadelphia.
- Bostrom, N. (2003). "Are You Living in a Computer Simulation". *Philosophical Quarterly*, 53(211): 243-55.
- Chalmers, D. J. (1995). "Facing Up to the Problem of Consciousness". *Journal of Consciousness Studies*, 2(3): 200-19.
- Chalmers, D. J. (2016). "The Matrix as Metaphysics". Susan Schneider (Ed.). *Science Fiction and Philosophy: From Time Travel to Superintelligence*, John Wiley & Sons, Malden, s. 35-54.
- Chalmers, D. J. (2020). "Idealism and the Mind-Body Problem". Seager, W. (Ed.). *The Routledge Handbook of Panpsychism*. Routledge, London & New York, s. 353-73.
- Dunham, J., Hamilton, I. ve Watson, S. (2014). *Idealism: The History of a Philosophy*. Routledge, New York.
- Goldschmidt, T. ve Pearce, K. L. (2017). "Introducton". Goldschmidt, T. ve Pearce, K. L. (Ed.). *Idealism: New Essays in Metaphysics*. Oxford University Press, New York, ix-xii.
- Guyer, P. ve Horstmann, R. (2015). "Idealism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2021 Edition)*. Edward N. Zalta (Ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/idealism/> (Erişim tarihi: 04.11.2021).
- Kastrup, B. (2017). "An Ontological Solution to the Mind-Body Problem". *Philosophies*, 10(2): 1-18.
- Kastrup, B. (2018). "The Universe in Consciousness". *Journal of Consciousness Studies*, 25(5-6): 125-55.
- Johnson, D. K. (2014). *Exploring Metaphysics*. The Great Courses, Chantilly.

BİLİNÇ PROBLEMİ BAĞLAMINDA MUTLAK ZİHİNCİLİK
Ferhat ONUR

Nagel, T. (1974). "What Is It Like to Be a Bat?". *The Philosophical Review*, 83 (4): 435-50.

Onur, F. (2019). "Bilinç Problemi ve Panpsişizm". *Metazihin: Yapay Zekâ ve Felsefe Dergisi*, 2(1): 67-91.

Rödl, S. (2018). *Self-Consciousness and Objectivity: An Introduction to Absolute Idealism*. Harvard University Press, Cambridge.

Seager, W. (2009). "Panpsychism". McLaughlin, B. Beckermann, A. ve Walter, S. (Ed.). *The Oxford Handbook of Philosophy of Mind*. Oxford University Press, New York, 64-77.

Seager, W. (2018). "Idealism, Panpsychism, and Emergentism: The Radical Wing of Consciousness Studies", Rocco J. Gennaro (Ed.). *The Routledge Handbook of Consciousness*, Routledge, New York,

Spira, R. (2008). *The Transparency of Things: Contemplating the Nature of Experience*. Non-Duality Press, Salisbury.